

In memoriam Kristin Kuutma

11. VII 1959 – 16. V 2025

Foto: Kairit Leibold, ERR

16. mail suri pärast pikka haigust, kuid siiski ootamatult Tartu Ülikooli kultuuri-teooria professor ja vaimse kultuuripärandi rakendusuringute UNESCO õppetooli hoidja Kristin Kuutma. Kuigi tervisemured kimbutasid teda juba aastaid, ei lasknud ta end neist kammitseda. Rohkem kui olevikus näis ta elavat tulevikus, genereerides järjest uusi ideid, laiendades innukalt koostöövõrgustikke ning oma haaret rahvusvaheliselt tunnustatud teadlasena, kes orienterus ühtviisi asjatundlikult nii antropoloogias, etnoloogias ja folkloristikas kui ka kultuuripärandi laial väljal.

Kristin Kuutma erialaülene tegutsemine annab tunnistust tema erakordsest sünteesi- ja üldistusvõimest. Ta oli analüütiline ja kriitiline mõtleja, kes opereeris

vahedalt abstraktsete kategooriatega ning nägi, selgitas ja suunas hoomama suurt pilti. Teda huvitasid risoomsed, interdisiplinaarset lähenemist eeldavad teemad, mille ta on ise kokku võtnud järgmiselt: „[---] folkloori ja pärimuskultuuri roll sotsiaalses kontekstis; kultuuripärandi ja identiteedi seosed; mõisted ja teooriad; kultuuriantropoloogia historiograafia ja refleksiivne kultuurikriitika; kultuuri-loomuliste sümbolite kujunemine ja representatsioon; kohalik ja rahvusvaheline pärandipoliitika.”¹

Lisaks uurijاناتuurile kujundasid Kristin Kuutma erialaülest positsiooni haridustee ja teadusesse tulemise trajektoori, mis olid siinses etnoloogias ja folkloristikas mitmel moel erandlikud. Sündinud Tallinnas kultuuri- ja kunstilembese perekonna teise lapsena, lõpetas ta 1977. aastal Tallinna 7. Keskkooli, praeguse Tallinna Inglise Kolledži. Juba toona pakkus see inglise keele süvaõpet ning kõlavast briti inglise keelest sai hiljem Kristin Kuutma uurijakuvandi lahutamatu osa. Haridustee jätkus Tartu Riiklikus Ülikoolis inglise filoloogia erialal. Kuutmade suguselts oli eestimeelne ja Kristin mainis kord, et erialavalikul rääkis kaasa ka selle väiksem ideologiseeritus. Diplomeeritud filoloogina suunati ta 1982. aastal tööle korrektoriks kirjastusse Eesti Raamat, mis võimaldas naasta kodulinna. Suure osa oma elust elas Kristin Põhja-Tallinnas, Kalamajas ja Pelgurannas, kus tema jaoks oli üks oluline paik Stroomi rand.

Oma päris kutsumust aitas tal leida õppetööväline folklooriharrastus. Kolmandal Tartu aastal liitus ta folklooriansambliga Hellero, kus lauldi eesti, seto

¹ Kristin Kuutma. – Eesti Teadusinfosüsteem. https://www.etis.ee/CV/Kristin_Kuutma/est/

ja eri soome-ugri rahvaste laule.² Tallinnas jätkus rahvamuusikaalane tegevus folklooriansamblis Leegajus, millega ta jäi seotuks kuni kollektiivi tegevuse lõppemiseni 1995. aastal. Igor Tõnuristi juhendamisel läheneti Leegajuses rahvamuusika tundmaõppimisele ja tõlgendamisele teadlikult ja teaduslikult, mäluasutustesse talletatud ning välitöödel kogutud materjalide toel, pöörates tähelepanu esitamise tavadele, tingimustele ja kontekstidele. Leegajuse aastad andsid mitmekesiseid teadmisi Eesti eri piirkondadest ja sugulasrahvastest, aga ka võimaluse mõttekaaslastega nende teemade üle arutleda ning reisida. See oli teistmoodi kool kui toonane või ka praegune akadeemiline rahvaluulealane väljaõpe. Kindlasti suunas folklooriliikumise pagas Kuutmad vaikiva teadmisenähtuse ka hiljem seto leelost või pärandipoliitikat kirjutades; hulk rahvusvahelisi kolleege mäletab teda eesti pärimust tutvustamas, laulmas või ka tantsimas. Kui 2024. aasta septembris tähistati Tartu Ülikoolis Kuutma 65. sünnipäeva konverentsiga „Vaimne kultuuripärand ja ebavõrdsus“, oli tema jaoks oluline, et sellel osaleks ka kaasteelisi Leegajuse päevilt.

Palju aastaid (1984–1994) oli rahvakultuuri valdkonnaga seotud Kuutma päevatöö tõlkija ja kirjastajana Rahvakultuuri Arenduskeskuses, hilisemas Rahvakultuuri Keskuses. Sellesse perioodi mahub Eesti Folkloori Seltsi asutamine (1988), millest kasvas välja praegune Eesti Folkloorinõukogu, folkloorifestivalide korraldamine, regivärsi tõlkimine inglise keelde, aga ka tähelepanu nihkumine folkloori harrastamiselt selle harrastustege-

vuse analüüsimisele. Põhjamaadest saadud stipendiumide toel täiendas Kuutma end 1991. aastal Bergenis ülikooli etnoloogia ja folkloristika osakonnas ning 1995. aastal uuesti Bergenis ja Põhjamaade folklooriinstituudis Turus. Ta veetis pikki päevi raamatukogudes, luges, tegi valguskoopiaid ning ärksa vaimuga inimesena küllap lausa ahmis uut sõnavara ja vaatenurki, mis võimaldaksid seni kogetut teaduslikult mõtestada ja esitada. Teise Bergenis treti ajaks oli ta siirdunud tõlkijaks ja toimetajaks Eesti Keele Instituudi folkloristika osakonda (1994–2000). Kuutma oskas sõnu seada, väljendades oma mõtteid väga kaalutletult ja täpselt.

Aastal 1998 kaitses ta Tartu Ülikoolis magistrikraadi eesti ja võrdleva rahvaluule erialal uurimusega „Folkloorifestivalid kui tänapäeva traditsioon“, mis kõrvutas Seto külapidu ja laulupidu, käsitledes neid toona uudses identiteedi etendamise võtmes.³ Samal aastal alustas Kuutma kraadiõpet Washingtoni ülikoolis Seattle'is. Ta omandas magistrikaadi skandinavistikas ning 2002. aastal doktorikraadi, juhendajateks kultuuri- ja ideedeloolane John Toews ning folklorist Thomas DuBois. Ta oli Kodu-Eesti etnoloogidest-folkloristidest esimene, kes läbis doktoriõppe täies mahus Ameerika Ühendriikides. Kuutma hilisema erialaülese positsioneerumise seisukohast on oluline mõista, et Eestis institutsionaliseeritud eraldusjooned etnoloogia ja folkloristika vahel jooksevad sealse teadustraditsioonis teisiti või puuduvad sootuks.

Naasnud Eestisse, asus ta vanemteadurina tööle Eesti Kirjandusmuuseu-

² Kristin Kuutma osalemisest folklooriliikumises kirjutab Janika Oras: **J. Oras**, Igavene mälestus: Kristin Kuutma 11.07.1959 – 16.05.2025. – Eesti Folkloorinõukogu veebileht. <https://folkloorinoukogu.ee/maaratlemata-et/igavene-maletsus-kristin-kuutma-11-07-1959-16-05-2025/>

³ **K. Kuutma**, Lauulupeod rahvusliku identiteedi kandjana. – Mäetagused 1996, nr 1–2, lk 80–94. <https://doi.org/10.7592/MT1996.01/02>. internet; **K. Kuutma**, Kultuuriidentiteet, rahvuslus ja muutused laulutraditsioonis. – Mäetagused 1998, nr 7, lk 45–56. <https://doi.org/10.7592/MT1998.07.kuutma>

misse ning liikus sealt järk-järgult Tartu Ülikooli, alguses eesti ja võrdleva rahvaluule osakonda ning seejärel etnoloogia osakonda. Ta valiti esmalt erakorraliseks professoriks ning 2010. aastal kultuuri-teaduste korraliseks professoriks. Küllap polnud tal väljast tulnud, välismaal doktorantuuri läbinud ambitsioonika nais-teadlasena kerge ennast kehtestada. Ta pidi olema tugev ning vahel said pihta ka nooremad kolleegid. Aja jooksul miski muutus ning viimaste aastate Kristin oli leebe ja toetav, kõike märkav ja kõigiga arvestada püüdev.

Kristin Kuutma teadustöö üheks fookuseks oli revisionistlik historiograafia, mis tähendas süüvimist (eesti) folkloristika ja etnoloogia ajalukku ning nende teadusharude kujundamise protsesside kriitilist ümberhindamist. Doktoritöö edasiarendusena ilmus 2005. aastal eesti-keelne monograafia „Pärimuskultuurist kultuurisümboliks. Saami etnograafia ja seto eepose saamislugu” ning aasta hiljem Soomes välja antavas mainekas folkloristikasarjas „Folklore Fellows Communications” ingliskeelne raamat „Collaborative Representations: Interpreting the Creation of a Sámi Ethnography and a Seto Epic” („Koosloomelised representatsioonid. Tõlgendades saami kultuurikirjelduse ja seto eepose loomise lugu”). Uurimuses kõrvutatakse 1910. aastal ilmunud Johan Turi „Jutustust saamidest” (põhjaasaami keeles „Muitalus sámiiid birra”), mida peetakse esimeseks saami autori tänapäevaseks saamikeelseks teoseks, ja Anne Vabarnalt 1927. aastal kirja pandud lugulaulu, mis avaldati 1997. aastal trükkis seto eeposena „Peko”. Kuutma käsitleb nende tekstide kaudu kultuuriilmingute talletamise ajalugu, kultuurikandja ja kultuuriuuri, suulise ja kirjaliku kultuuri suhteid ning koostööprotsessi, mille käigus vormitakse pärimusest kollektiivse identiteedi sümbol.

Esile tõstmist väärrib Tartus 2005. aasta suvel peetud Rahvusvahelise Rahvajutuurimise Seltsi (ingl Society for Folk Narrative Research, ISFNR) kongressi puhuks Tiiu Jaagoga kahasse toimetatud lugemik ja kogumik „Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology. A Reader and Reflexive History”, mis on seni esinduslikem ingliskeelne väljaanne eesti etnoloogia ja folkloristika ajaloost. Ise kirjutas ta selle tarbeks peatükid Matthias Johann Eisenist ja Oskar Kallasest. Järgmisel Tartus toimunud etnoloogia ja folkloristika suurüritusel, 2013. aasta rahvusvahelise etnoloogide ja folkloristide ühenduse (SIEF) kongressil oli Kristin Kuutma peakorraldaja rollis, kuuludes toona ka SIEF-i juhatusse. Ta täitis arvukaid teadusorganisatsioonilisi ja administratiivseid ülesandeid ning oli tihedalt seotud Eesti doktorikooli humanitaarteaduste ja kunstide haruga. Tartus toimunud talvekoolide peakorraldajana pidas ta oluliseks doktorantide interdistsiplinaarset ja ülikoolidevahelist dialoogi, kujundades sel moel Eesti humanitaarteaduste praegust palet.

Tartu Ülikoolis õpetas ta peaaesjalikult teoreetilisi kursusi, nagu „Pärimuskultuur ja representatsioon”, „Tekstuaalsed representatsioonid etnoloogias” ning „Kultuuri-teooriad etnoloogias, folkloristikas ja kultuuriantropoloogias”. Ta viis üliõpilased kokku just ingliskeelses teadusmaailmas käibivate teooriate ja mõistetega, käsitledes ka nende lähenemiste ajaloolist kujunemist. Minu esimesed kokkupuuted Kristin Kuutmaga jäävad 2004. aasta sügisse, mil tema seminaris „Kultuuriteooriad ja folkloristika” osalesid ühtviisi innukalt nii bakalaureuseastme viimaste aastate üliõpilased ja magistrandid kui ka doktorandid, nende hulgas selleks ajaks juba kogunud teadlasi. Ta jõudis mõjutada mitme uurijapõlvkonna arusaamu etnoloogiast, folkloristikast ja antropoloogiast kui kultuurikirjeldusest ning kultuuriteadlasest

kui kultuuri kirjeldajast, representatsiooni uurijast ja loojast, kel taga teaduslooline slepp ning ees eetilised dilemmad. Ta oli hinnatud külalisõppejõud ning tegi tihedat koostööd näiteks St Andrews'i ülikooliga Šotimaal.

Kristin Kuutma sisenemine UNESCO ja vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni orbiidile näis olevat tema karjääri, uurimishuvidesse ja elukäiku sisse kirjutatud. Temalt pärineb Eesti Kultuurikapitali aastapreemiaga pärjatud teaduslik analüüs ja ülevaade Eesti, Läti ja Leedu laulu- ja tantsupidudest ning Kihnu kultuuriruumist, mille tulemusena kanti need 2003. aastal UNESCO vaimse kultuuripärandi esindusnimekirja. Ta oli ka rahvusvahelises plaanis esimeste teadlaste seas, kes asus vaimse kultuuripärandi teemadega tegelema, tehes seda ühelt poolt kriitiliselt häälestatud kultuuriuurija ning teisalt Eesti riigi esindaja positsioonilt. Aastatel 2006–2010 esindas ta Eestit UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitsekomitees ning valiti vaimse kultuuripärandi esindusnimekirja kandetaotlusi hindava alakomitee juhiks (2009–2010). Ta oli palju aastaid SA UNESCO Eesti Rahvusliku Komisjoni (ERK) nõukogu juht ning hiljem Kultuuriministeeriumiga liidetud UNESCO ERK-i eksperdikogu liige ja täitevkoogu juht, kuulus ka kultuuriministeeriumi juures tegutsevasse vaimse pärandi nõukogusse.⁴ Etnograaf temas tegi välitöid ka kultuuripoliitikat kujundades ning isegi istungite vahele jääval ajal: teatakse rääkida, et ta dokumenteeris hotellitubades eksponeeritud kunsti ja plaanis sellest kirjutada. UNESCO retked kaasa teinud kolleegid üle maailma meenutavad hea sõnaga tema tarkust, tasakaalukust, diplomaatilisust

ja põhimõttekindlust punktides, mis olid tema jaoks olulised. Üheks selliseks printsiibiks oli kogukondade keskne roll vaimse kultuuripärandiga seotud tegevustes ja otsustes.

Aastate jooksul kasvasid ka UNESCO ja vaimse kultuuripärandi teemadele pühendunud uurijad rahvusvaheliseks kogukonnaks, mille olemasolu ja tugi olid Kristini jaoks ilmselt seda olulisemad, et UNESCO liinis tegutsemine on üsna spetsiifiline ning kolleegidel koduülikoolis ei olnud sellega alati lihtne suhestuda. Ka vaimse kultuuripärandi kategooria ise on spetsiifiline kultuuripoliitika instrument ning selle suhe pärimuse ja folkloori mõistetega võib olla pingeline ja pingeid tekitada. Ta tegi sihikindlalt tööd, loomaks Tartu Ülikooli vaimse kultuuripärandi rakendusuuringute UNESCO õppetool. Õppetooli avamine 2019. aastal valmistas talle suurt rõõmu ning lõi uusi võimalusi koostööks kolleegidega teistest UNESCO õppetoolidest. Õppetooli hoidjana oli tal palju plaane, millest osa saame püüda ellu viia, osa alles avastame ja osa jääbki saladuseks. Kristinit kannustas suur uudishimu maailma asjade vastu, mis väljendus nii teadustöös kui ka toidupoes, kus ta võis end uudistama unustadagi, et naasta teraste tähelepanekutega kaupade valiku ja väljapaneku geograafilis-kultuuriliste iseärasuste kohta, nagu juhtus mõni aasta tagasi Joensuu Prismas Soomes. Talle meeldis diskuteerida, rattaga sõita ja ujuda, lugeda, pere ja lähedastega koos olla. Ta jõudis palju teha ja anda, võttis talle antust maksimumi ja võib-olla natuke pealegi, mistõttu on temast jäänud tühimik suur. Kolleegid, sõbrad ja õpilased jäävad Kristinist puudust tundma, leides lohutust, tuge ja innustust tema elurõõmest.

ELO-HANNA SELJAMAA

⁴ Kristin Kuutma tegevuse kohta UNESCO-s lähemalt vt *In memoriam* Kristin Kuutma. – Sirp 23. V 2025, lk 37. <https://www.sirp.ee/kristin-kuutma-11-vii-1959-16-v-2025/>